

НОВІ ВИДАННЯ

Дмитро Заболотній

РІЧНИЦЯ, ЩО ТРИВАЄ.

Вілашек, М. (2025). *Кант. Революція мислення*. (В. Терлецький, Перекл.). Київ: Темпора.

Публікація чергових перекладів філософських творів українською мовою досі залишається знаковою подією в українській філософській спільноті. Чимало як класичних, так і сучасних творів досі не були перекладеними українською, а деякі переклади вже застаріли й потребують істотних змін. Проте якщо ситуація з перекладами класичних текстів – звісно, зі своїми проблемами – дає приводи для бодай обмеженої впевненості у завтрашньому дні, то ситуація з перекладами іншомовних історико-філософських досліджень є набагато гострішою. Саме тому кожна нова публікація останніх набуває особливої ваги й унікального значення.

У 2024 році відзначалася 300 річниця народження Імануеля Канта (1724–1804). З цієї нагоди в усьому світі минулий рік було оголошено роком Канта. Україна не стала винятком: протягом року були видані тематичні №43(1) *Sententiae* і №1 *Філософської думки*, а також відбулася низка наукових і популярних заходів, присвячених Кантовій філософії. Водночас можна стверджувати, що в Україні рік Канта триває досі. Одним зі свідчень цього є публікація у видавництві «Темпора» перекладу праці кантознавця Маркуса Вілашека¹ «Кант. Революція мислення» [Вілашек, 2025]², здійсненого Віталієм Терлецьким. Німецькомовний оригінал вийшов друком у 2023 році [Willaschek 2023] напередодні згаданої річниці. Проект українського перекладу – до слова, першого у світі – був ініційований директоркою видавництва «Темпора» Юлією Олійник у 2024 році. Презентація перекладу відбулася 22 квітня 2025 року – у 301 річницю німецького класика.

На додачу до оригінальної передмови переклад містить авторську передмову до українського видання. Праця складається з 6 частин, 30 розділів, хронологічної таб-

© Д. Заболотній, 2025

¹ Маркус Вілашек – один із найавторитетніших сучасних кантознавців, професор Університету Гете у Франкфурті-на-Майні. Він присвятив низку своїх монографій філософії Канта, а також був серед співредакторів відомого тритомового «Kant-Lexikon» [Willaschek et al. 2015], що вийшов у 2015 році й містить понад 2300 статей, в яких детально висвітлено поняттєвий апарат кантівської філософії.

² Далі посилання на цей матеріал подаються в круглих дужках із наведенням номера сторінки після скорочення с./сс. Прізвище автора і рік видання при цьому не зазначаються.

лиці, глосарію використаної термінології на основі «Kant-Lexikon» (с. 430), окремих приміток до кожного розділу та покажчика імен. Теми всіх розділів поєднані концепцією розуму і мають антропологічний вимір, що дозволяє кожній темі відображати Кантове дослідження границь та умов можливості людського пізнання й дії, а також охоплювати основні сфери кантівської філософії.

Книга «Кант. Революція мислення» вирізняється серед кантознавчих праць із декількох причин. По-перше, книга не є ані біографією, ані вузькоспеціалізованим академічним дослідженням, ані спрощеним викладом основ філософії Канта. Мету праці автор формулює так: «оживити кантівське мислення для сучасних читачок і читачів, в яких мало чи й зовсім немає попередніх знань із філософії» (с. 20). Збереження інтелектуальної глибини та виняткова доступність викладу дають цій праці балансувати між фаховою та популярною літературою. Одним зі способів досягнення такого балансу є активне звернення автора не лише до ідей, а й до життя філософа. Невеликі за обсягом біографічні вставки необхідні для того, аби вписати інтелектуальні напрацювання філософа в ширший контекст його життя та історичної ситуації. Таким чином, текст не перетворюється на традиційне історико-філософське дослідження, де за ідеями і їхньою інтерпретацією зникає сам мислитель. Водночас Вілашек не впадає і в іншу крайність – не робить свій твір суто біографічною працею, позбавленою інтерпретаційної компоненти. Натомість елементи життєпису органічно вписані в тематичний розгляд і місцями полегшують розуміння складних теоретичних конструкцій.

По-друге, праця – і на цьому наголошує сам автор (сс. 19-20) – є збіркою з 30 автономних есеїв, не надто типовою для кантознавчої літератури. Хоча всі есеї об'єднані між собою спільною логікою і стратегією викладу, читати їх можна й не поспіль – усе залежить від того, який розділ філософії Канта цікавить читача.

По-третє, свій виклад Кантового вчення Вілашек розпочинає не з теоретичної, а з практичної філософії. Це вельми нешаблонний для кантознавства крок, проте він має очевидні переваги: 1) автору вдається ввести читача в проблематику Кантової філософії через зрозуміліші нефахівцеві проблеми етики, філософії права й політики; 2) починаючи з практичної філософії (котра, згідно з поширеним уявленням, є кінцевою метою побудови будь-якого філософського вчення), Вілашеку вдається підвести читача до теоретичної (істотно складнішої) Кантової філософії, уже сформувавши у того глибоке розуміння причин, з яких практична філософія потребувала таких основ і такого обґрунтування.

Провідним мотивом книги є різноманітність тем, охоплених проєктом критичної філософії Канта. Саме про це йдеться авторові, коли він пише про революційність, новаторство і впливовість Кантового мислення. Водночас автор зазначає: «...подальший виклад не оповідає героїчну історію, а запросить до критичної дискусії, на яку заслуговує критичний мислитель Кант. Слід увиразнити як актуальність його революційного мислення, так і історичну обмеженість деяких його поглядів» (сс. 18-19). Усе це дає змогу Вілашеку зобразити самого Канта різноматимним мислителем-революціонером, чия думка не зводиться лише до теоретичної або практичної філософії.

Вілашек виокремлює три риси мислення Канта як три провідні сюжети усієї книги. Першою є здатність сприймати різні, навіть протилежні позиції й узгоджувати їх між собою. Друга риса полягає в тому, що зветься «революцією способу мислення». Зміст її – переосмислення місця людської точки зору у світі: не лише мислення має спрямовуватися на світ, але і світ має спрямовуватися на мислення.

Третьою, завершальною рисою є подолання через «примат практики»³ протилежностей між теорією і практикою, думкою і дією. Остання риса стає особливо важливою в контексті композиції книги з проблематикою практичної філософії на початку. Можна навіть припустити, що для Вілашека це провідний мотив усієї Кантової філософії.

Автор наголошує на важливості впливу, справленого на Канта Жан-Жаком Русо. Від останнього Кант, зокрема, переймає переконання в тому, що людська гідність визначається моральною якістю воління та чинення (с. 27). Саме з цієї думки випливає погляд Канта, згідно з яким справжня цінність філософії полягає не так у відкритті наукової істини, як у здатності впливати на світ і моральний розвиток людства. Моральне має переважати теоретичне, а це значить, що в можливому конфлікті між теоретичним припущенням і моральним обов'язком варто наполягати на останньому. Звісно ж, якщо це не суперечить безпосередньо вже наявному знанню. Відомий приклад у філософії Канта: хоча докази існування Бога й відсутні, віра в Бога є необхідною з точки зору моралі. У цьому проявляється революційність Канта, оскільки такий хід думки є прямою протилежністю щодо позицій його попередників у філософії, для яких той самий аргумент був би нераціональним. Як зазначає Вілашек, використовуючи вислів Маркса, так Кант «перевертає філософію з голови на ноги» (с. 28).

З «примату практики» випливає також і кантівське розрізнення між «шкільним» і «світовим» поняттями філософії. Як шкільне поняття, філософія є академічним, теоретичним заняттям, що прагне систематизації знання. Йому протиставляється поняття світової філософії, яке стосується кожного, позаяк у ньому йдеться про призначення людини і її життя. Філософія постає тут наукою про зв'язок усього пізнання з основними цілями людського розуму й орієнтується на них, а отже – на створення мирного та справедливого світового ладу. Окрім цієї орієнтації на практичні цілі, філософія мала би сприяти їх досягненню. І Кант робить свій внесок у це досягнення (сс. 405-406).

У передмові до українського видання Вілашек обґрунтовує особливу актуальність кантівського філософування для України, яка живе в умовах війни. Центральною темою передмови стає теорія «вічного миру», її значущість і застосовність не лише для України, а й для всього світу. Щоби продемонструвати актуальність цієї філософії, Вілашек виокремлює три головні принципи Кантового міжнародного права: 1) жодна держава не має права нападати на іншу державу й окупувати її території; 2) жодна держава, що зазнала несправедливої агресії, має право захищати себе від такої агресії; 3) обов'язком усіх інших держав є захист держави, що зазнала агресії. Ці принципи прямо вказують на ситуацію в Україні й на те, як Путін порушує принципи Кантової філософії, хоч і посиляється на неї (сс. 15-16).

Не маючи достатньої компетентності для оцінки перекладу (сподіваюся, це зроблять вітчизняні кантознавці), відзначу лише, що український текст читається легко й загалом має бути зрозумілим для нефахівців. Гадаю, це є заслугою як пе-

³ Маркус Вілашек дистанційно доповів про це у ювілейний рік Канта на міжнародній науковій конференції «Філософія Канта і виклики сучасності», що за участі дослідників з України, Німеччини, Великої Британії і США відбулася 17-18 квітня 2024 року. Організатори цієї конференції: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України і Кантівське товариство в Україні. Переклад доповіді див.: [Вілашек 2024].

рекладача, так і літературних редакторів. Хоча трапляються епізодичні прогріхи⁴, загалом вони не впливають на сприйняття тексту. Однак хотілось би відзначити дві обставини, що могли би посилити жанрову специфіку описуваної тут праці. Почну з того, що наприкінці книги наведено Глосарій і Примітки з оригінального видання. Цей безумовно правильний крок, на мій погляд, мав би бути доповнений відповідними Глосарієм і Примітками від українських видавців. Адже розрахунок на відносно широке коло читачів, що не є фаховими філософами, накладає певні зобов'язання. Наприклад, у перекладі вжито термін «морально повеліле» (с. 113). На мій погляд, слово «повеліле», відсутнє у словниках і мовному узусі, не буде зрозуміле пересічному читачеві, тому цілком заслуговувало б на включення в спеціальний Глосарій. Подібне ж і з поясненням етимології терміна «максима», який «походить із французької моралістики XVIII століття і позначає головний засновок у практичному силогізмі, “propositio maxima”» (с. 107). Можливо, широка освічена публіка і знає, що таке «французька моралістика XVIII століття», але напевно чи в більшості випадків знайома зі структурою практичного силогізму. Останнє поняття варто було би пояснити у спеціальній примітці.

Переклад праці «Кант. Революція мислення» є важливою, на мій погляд, подією для осмислення Канта українською. Поєднання фаховості й популярності викладу, простоти і ясності, а також чіткість структури роблять книгу Вілашека чудовим вступом до Кантових вчень і способу мислення, призначеним для широкого кола читачів, як обізнаних, так і не обізнаних із філософією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вілашек, М. (2024). Примат практики та ціль світового мирного порядку у філософії Канта. *Sententiae*, 43(2), 193–201. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.193>
- Вілашек, М. (2025). *Кант. Революція мислення*. (В. Терлецький, Перекл.). Київ: Темпора.
- Willaschek, M. (2023). *Kant. Die Revolution des Denkens*. München: Beck
- Willaschek, M. et al. (Hrsg.) (2015). *Kant-Lexikon*. Berlin, & Boston: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110443998>

Одержано 23.05.2025

REFERENCES

- Willaschek, M. (2023). *Kant. Die Revolution des Denkens*. München: Beck
- Willaschek, M. (2024). The primacy of practice and the goal of a peaceful world order in Kant's philosophy. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(2), 193–201. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.193>

⁴ Наприклад, прізвище Бенжамена Констана відтворене як «Констант» (див. с. 450), що не узгоджується ні з усталеним українським слововжитком, ні з фонетичним принципом, на який орієнтується перекладач: якщо прізвище Rousseau відтворене як Русо (с. 451), то й Constant має відтворюватися як Констан.

У дуже цінній для нефаківців Хронологічній таблиці, присвяченій життю і творчості Канта, під 1783/1784 рр. читаємо: «Кант купує будинок, у якому він житиме аж до своєї смерті та утримуватиме обідній стіл із багатьма гостями» (с. 428). Фраза про «утримання столу з багатьма гостями» стилістично є дещо дивною і свідчить, на моє припущення, про недостатню «українськість» перекладу оригінальної фрази.

Willaschek, M. (2025). *Kant. The Revolution of Thought*. (V. Terletskyi, Trans.). [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora.

Willaschek, M. et al. (Hrsg.) (2015). *Kant-Lexikon*. Berlin, & Boston: de Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110443998>

Received 23.05.2025

Dmytro Zabolotniy

The Anniversary That Continues. Willaschek, M. (2025). *Kant. The Revolution of Thought*. (V. Terletskyi, Trans.). Kyiv: Tempora.

Review of Willaschek, M. (2025). *Kant. The Revolution of Thought*. (V. Terletskyi, Trans.). Kyiv: Tempora.

Дмитро Заболотний

Річниця, що триває. Вілашек, М. (2025). *Кант. Революція мислення*. (В. Терлецький, Перекл.). Київ: Темпора.

Огляд Вілашек, М. (2025). *Кант. Революція мислення*. (В. Терлецький, Перекл.). Київ: Темпора.

Dmytro Zabolotniy, student at the Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Дмитро Заболотний, студент філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

e-mail: dzabolotniy1@gmail.com
